

פרשת כי תשא

"ויקומו לצחוק" – פורקן שהוא אסון

כל אימת שמגיעים מחדש לפסוקים העוסקים בחטא העגל, חוזרת אותה תחושה של תימהון, העולה בליבו של כל לומד – כיצד עם שזכה לגילויי שכינה ברמות שלא היו מעולם – במצרים, על הים ובהר סיני, תוך זמן כה קצר התדרדר לאותו שפל של עבודה זרה. ידועים הפירושים וההסברים השונים לגבי מהותו המדויקת של החטא, והדיונים סביב השאלה האם היתה כאן זה ממש עבודה זרה, או שאולי היתה זו טעות בדרגה נמוכה יותר, כמה חטאו בפועל וכמה עמדו בצד ועוד שאלות כהנה ואחרות. אולם בשורה התחתונה, איך שלא ננקוט, תעמוד השאלה בכל תוקפה ותתבע מאיתנו הסבר – כיצד קרה הדבר?

אם נעמיק בפסוקים על-מנת לחקור אחר שורש ההתדרדרות, אם ננסה להבין מהו הלך הרוח אשר בהשראתו נעשה העגל, דומה כי המציאות אשר תזדקק לנגד עינינו תהיה אותה מציאות המתוארת בפסוק הבא – "וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקומו לצחוק" (ל"ב, ו').

מהי מהותו של אותו "צחוק"? כיצד זה שכחו כה גדול? הרי לכאורה מדובר בדבר של מה בכך. אולם אם נחזור לחומש בראשית, נמצא כי גם שם נעשה שימוש באותו ביטוי לתיאור של פחיתות קיצונית. "ותרא שרה את-בן-הגר המצרית אשר-ילדה לאברהם מצחק" (בראשית כ"א, ט'). והתגובה על כך עוצמתית לא פחות – "ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת-בנה כי לא יירש בן-האמה הזאת עם-בני עם-יצחק" (שם י'). אותו צחוק שצחק ישמעאל נידון אצל רבותינו, וכך אמרו במדרש (בראשית רבה נ"ג, ט' – י') – "ותרא שרה את בן הגר המצרית וגו' אמר ר' שמעון ר' עקיבה היה אומר בו דבר לגנאי, דרש ר' עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין מצחק אלא גילוי עריות... מלמד שהיתה שרה רואה את ישמעאל מכבש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן, תני ר' ישמעאל אין צחק אלא עבודה זרה... מלמד שהיתה שרה רואה את ישמעאל בונה בימסיות וצד חגבים ומקריב עליהם, ר' אלעזר אומר אין צחק אלא שפיכות דמים... והיה ישמעאל נוטל קשת וחיצים ומורה כלפי יצחק ועושה עצמו מצחק... ואני אומר אין הלשון הזה צחוק אלא לשון ירושה, שכשנולד אבינו יצחק היו הכל שמחים, אמר להם ישמעאל שוטים אתם אני בכור ואני נוטל פי שנים...".

ראינו, אם כן, כי חז"ל יחסו לאותו צחוק של ישמעאל את שלוש העבירות החמורות בתורה – עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים – וכן את הכפירה בזכותו של יצחק על הארץ. מכלל דבריהם שם, וכן מהאמור כאן בחטא העגל, אנו למדים, כי אותו "צחוק" כלל אינו דבר מצחיק. מדובר בחתירה תחת יסודות האמונה. אולם עדיין לא מובן, מדוע השתמשה התורה במילה כזו, הנראית בעינינו כבלתי מתאימה בעליל, עבור תיאור הדברים החמורים הללו. בכדי להתחיל להבין, ולו על קצה המזלג, את משמעות העניין, נביא את דברי הרמח"ל במסילת ישרים בפרק ה' (בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם) –

"שכמו שכל מציאות הזהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישרות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרהורי היראה בלבו כלל".

כדאי מאד לעיין שם בהמשך דברי הרמח"ל, אך כעת נשתדל לעמוד על הנקודה העיקרית אותה ברצוננו להדגיש. הצחוק, אשר הוזכרנו מפניו על-ידי התורה, אינו סתם בדיחה שמישהו אמר. הלץ, אותה דמות ששלמה המלך במשלי כה הרבה לדבר בגנותה, אינו מוקיון בקרקס. שם יש אולי איסור של עיסוק בדברים בטלים, אך לא בזה אנו עוסקים. הלץ, הליצן, בעל הצחוק אשר מחריב את העולם, הוא זה אשר "מסיר הלב מן המחשבות

הישרות", כלשון הרמח"ל, וממילא גם "לא יבואו הרהורי היראה בלבו כלל". כחו של הלץ אינו בעיסוקו בדברים בטלים, אלא בלקיחת הענינים הרציניים, המהותיים והחשובים ביותר של החיים והפיכתם ללעג ולקלס. זהו הצחוק של חטא העגל, וזהו הצחוק של ישמעאל. אחר שלקח הלץ את הנושאים המרוממים ביותר והפך אותם לצחוק, לא נותר בידו מקום לאחוז בו על-מנת להידבק באותם מושגי אמת. כאן נעוץ שורש החומרה שבדבר. מכח אותו יחס של קלות דעת ביחס למושגי האמת הגיעו בני ישראל לשפל של חטא העגל.

ובימינו? מי הם הליצנים המסכנים את קיומנו כיום, מי הם אלו הלוקחים את מושגי האמת ולועגים להם? ללא ספק, כל המלעגים על התורה מאז תקופת ההשכלה בוודאי נכללים באותה כת ליצנים, בין אם הם עוטים טלית לכלביהם, ובין אם הם נעלבים מהדמיון. אולם לדאבונו, גם בקרב אלו הנחשבים שומרי מצוות ישנם לא מעטים, הלועגים לאמיתות המהוות חלק בלתי נפרד מהתורה. לא מעט חובשי כיפה רואים בתורה מסמך מיושן, בלתי מעודכן, ובהינף יד הם לועגים לדבר ה'. כמה פעמים שמענו גיחוך לנוכח התביעה הכה טבעית ופשוטה לבנות את בית המקדש? (ואינני מתכוון כאן למחלוקת הראשונים הקדושים האם בית המקדש השלישי ירד משמים או לא, אלא לגישה הכללית, שכאילו זה לא מתאים לעולם שלנו). כמה פעמים ראינו חיוך של חמלה על פניהם של אנשים כאשר מישהו אומר להם שקיומם של ערביי ישראל בארץ הינו חילול ה' במערומו? כמה פעמים ראינו מבט של בוז מהול ברחמים כאשר התיחסנו לקיבוץ הגליות האדיר שאירע כאן במאה השנים האחרונות כאל התגשמות חזונות הנביאים? ומעל הכל, כיצד מתיחסים (ולא רק חילונים רח"ל) לאדם שיאמר בגאון, כי הגורם המרכזי בזירה המדינית, שרק בו צריך להתחשב, איננו נשיא ארה"ב, כי אם בורא עולם?

הקביעות שהוזכרו כאן, על-אף אמיתותן, חשובות היום להזויות ותמהוניות, וזאת בשל אותו צחוק, המסיר את הלב מהמחשבות הישרות. לוקחים את המושגים הנשגבים ביותר, ומשמיצים אותם במתכוון, על-מנת להוריד מערכן בעיני ההמון. כך עשה ישמעאל, וכך עשו בני ישראל בחטא העגל. אכן, זהו שורש כל העבירות החמורות ביותר, מכיוון שאותו צחוק, אותו לעג למושגי האמת, מסיר את היראה מלב האדם. זה נח, זה משחרר, זה נותן פורקן כאשר מורידים מעל הצוואר את העול המכביד, את עול האמת, את עולה של מלכות שמים. באמצעות צחוק קל, אדם משיל מעצמו משא כה כבד. יש כאן פיתוי עצום, ולא פלא שרבים נופלים בו. אך מחובתנו היא להתריע, כי עם אותו פורקן, עם אותה הסרה של העול, יתפרק האדם מכל קניניו הרוחניים ומעצם אישיותו, ותחת עולה הנעים, גם אם התובעני, של מלכות שמים, הוא יכרע תחת עול השעבוד של עבודה זרה, של תאוותנות בהמית ושל פחיתות ערכית.

החיים אינם צחוק. הם נועדו על-מנת שהאדם יבין את משמעותם, יבין את ערכי האמת ויכרע תחת מושגיהם. אם כך נעשה, כיחידים וכציבור, אז נזכה ליום הגדול, "אז ימלא שחוק פינו ולשונו רנה" (תהילים קכ"ו:). אותו שחוק, אותו צחוק, יהיה הצחוק שבו יושפלו ערכי הכזב והשקר, לא ערכי האמת והצדק (עיין ברכות ל"א). תחת הצחוק שבחטא העגל, נזכה לצחוק של שמחה אמיתית, של הרמת קרן ישראל, של קידוש שמו של ה' ושל השפלת הגויים ותועבותיהם. אכן, אז ימלא שחוק פינו!